

АГРАРЛЫҚ СЕКТОРДАҒЫ КӘСІПКЕРЛІК ҚЫЗМЕТ: ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ТӘЖІРИБЕ

ENTREPRENEURSHIP IN AGRICULTURAL SECTOR: INTERNATIONAL PRACTICE

**ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ В АГРАРНОМ СЕКТОРЕ:
МЕЖДУНАРОДНАЯ ПРАКТИКА**

М.А. БАЯНДИН*¹

э.ғ.д., доцент

О.Ю. ПАТЛАСОВ²

э.ғ.д., профессор

А.Б. БЕКМУРЗАЕВА³

Ph.D докторанты

¹*М. Дулатов атындағы Қостанай инженерлік-экономикалық университеті,
Қостанай, Қазақстан*

²*Пушчин мемлекеттік жаратылыстану-ғылыми институты,
Пушино, Ресей Федерациясы*

³*Инновациялық Еуразия университеті, Павлодар, Қазақстан
автордың электрондық поштасы: mbyandin.71@mail.ru

М.А. BAYANDIN*¹

D.E.Sc., Associate Professor

O.Yu. PATLASOV²

D.E.Sc., Professor

A.B. BEKMURZAYEVA³

Ph.D student

¹*M. Dulatov Kostanay Engineering and Economic University, Kostanay, Kazakhstan*

²*Pushchinsky State Natural Science Institute, Pushchino, Russian Federation*

³*Innovative Eurasian University, Pavlodar, Kazakhstan*

*corresponding author e-mail: mbyandin.71@mail.ru

М.А. БАЯНДИН*¹

д.э.н., доцент

О.Ю. ПАТЛАСОВ²

д.э.н., профессор

А.Б. БЕКМУРЗАЕВА³

докторант Ph.D

¹*Костанайский инженерно-экономический университет им. М. Дулатова,
Костанай, Казахстан*

²*Пушчинский государственный естественно-научный институт,
Пушино, Российская Федерация*

³*Инновационный Евразийский университет, Павлодар, Казахстан
электронная почта автора: mbyandin.71@mail.ru

Аңдатпа. *Мақсаты* - қазіргі уақытта республикада агроөнеркәсіптік кешен инфрақұрылымын ұзақ мерзімді дамытудың нақты тұжырымдамасы жоқ, ал аграрлық секторды қолдау деңгейі озық елдердің деңгейінен төмен, бұл халықтың сапалы тамақ өнімдеріне қол жеткізуін шектеуге алып келуі мүмкін. *Әдістері* – абстрактілі-логикалық, монографиялық, әлеуметтанулық сауалнама, экономикалық-статистикалық, аналитикалық. *Нәтижелері* – ауыл кәсіпкерлігінің үздік әлемдік тәжірибесі қарастырылған. Ресей Федерациясы, экономикасы дамыған ЕО елдері, Шығыс Еуропа, озық Азия мемлекеттері, оның ішінде Жапон және Оңтүстік Корея аграршыларының тәжірибесі ұсынылған. Қазақстан Республикасының АӨК жетістіктерін сақтау мен көбейтудің басты шарты – ауылдық елді мекендердің әлеуметтік-экономикалық өсуі болып табылады. Авторлар әрбір ел экономикасының басты міндеттерінің бірі – азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз ету мәселесіне баса назар аударады, оны орындаудың негізгі бағыттары ауыл шаруашылығы саласын мемлекеттік қолдау, ауыл

Түйінді сөздер: агроөнеркәсіптік кешен, ауылдық елді мекендер ауыл шаруашылығы тауар өндірушілері, шағын кәсіпкерлік, сапалы тамақ өнімдері, қаржыландыру көлемі, құрылымы, азық-түлік қауіпсіздігі.

Key words: agro-industrial complex, rural settlements, agricultural producers, small business, high-quality food, volume, structure of financing, food security.

Ключевые слова: агропромышленный комплекс, сельские поселения сельскохозяйственные товаропроизводители, малое предпринимательство, качественные продукты питания, объем, структура финансирования, продовольственная безопасность.

Кіріспе. Қазақстанда 6 341 ауылдық елді мекен бар. Онда 7 693 мың адам тұрады, ел халқының 41,3%-ға жуығы ауыл тұрғындары. Қазақстанның ауыл халқы – агроөнеркәсіп кешенінің тұрақты дамуының негізі [1].

Ауыл шаруашылығындағы шағын және орта бизнес білікті кадрлар үшін ғана емес, сондай-ақ экономикалық белсенді халықтың біліктілігі төмен адамдары үшін жұмыс орындарының басты көзі бола отырып, экономиканы дамытуда маңызды рөл атқарады [2].

Ауылдық елді мекендерді тиімді дамыту, ауылдағы өмір сүру сапасын арттыру – Қазақстан Республикасының агроөнеркәсіптік кешенінің табыстарын сақтау мен көбейтудің басты шарты.

Ауылдық елді мекендерде агробизнес бағытын дамыту, оның ішінде ауыл тұрғындарының табыс деңгейін арттыру үшін өте перспективалы болып табылады.

Басқа елдердің агроөнеркәсіптік кешенін дамытудың сәтті тәжірибесін қарастыра отырып, жобалардың көп бөлігі ауылдық елді мекендердегі шағын кәсіпкерлікке негізделгенін қабылдау қажет. Сондай-ақ, сәтті жобалардың едәуір санын жергілікті ауыл шаруашылығы өндірісі, сондай-ақ ауылдар мен ауылдардың туризмі мен мәдени әлеуеті, оның ішінде тарихи ғимараттарды қалпына келтіру және экономикалық айналымға қайтару дамыды [3].

Үздік әлемдік тәжірибе көрсетіп отырғандай, барынша пәрменді тәсіл жылдам нәтиже мен қаржылық және экономикалық өсу үшін қолайлы жағдайлар қалыптастыруды қамтамасыз ететін "тікелей іс-қимылды" қолдау құралдарын енгізуді біріктіреді [қараңыз 3].

Зерттеу материалдары мен әдістері. Біздің елімізде жүргізіліп жатқан экономикалық өзгерістер сәйкес келмеді, бұл экономиканың аграрлық секторына әсер ететін жағымсыз салдарға әкелді. Осы зерттеудің теориялық және әдіснамалық негізі ауыл кәсіпкерлігін дамыту мен мемлекеттік қолдаудың халықаралық тәжірибесін қарас-

тырған отандық және шетелдік ғалымдардың еңбектері болды.

Дамыған елдердегі аграрлық сектордағы құрылымдық қайта құрулардың теориялық және әдіснамалық негіздерін және оның ауыл шаруашылығы кәсіпкерлігінің дамуына әсерін отандық және шетелдік зерттеушілер қарастырғанын ескере отырып, талдау толық көлемде жүргізілмегенін атап өткен жөн. Қазіргі уақытта Қазақстанда кәсіпкерлік секторды дамыту мен Аграрлық нарықты мемлекеттік қолдаудың нақты аумақтық және геосаяси ерекшеліктерін ескере отырып, осы проблемалар бойынша шетелдік тәжірибені зерттеу жеткіліксіз [4].

Теориялық ережелерді негіздеу жалпы ғылыми әдістер мен тәсілдерді, талдау және синтездеу әдісін, жүйелі және кешенді тәсілдерді қолдану негізінде жүзеге асырылды, ресми статистикалық материалдар мен интернет желісінің ақпараттық әлеуетінен жеке бақылаулардың қорытынды деректері қарастырылды.

Қойылған міндеттерді шешу үшін ғылыми зерттеулердің әдістері де қолданылды: абстрактілі-логикалық, монографиялық, әлеуметтік, экономикалық-статистикалық және сараптамалық бағалау әдісі.

Нәтижелер және оларды талқылау. Азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз ету – осы ғасырдың басты міндеттерінің бірі. Азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз етудің негізгі тәсілі ауыл шаруашылығы саласын қолдау болып табылады. Бүгінгі таңда біздің елімізде ұзақ мерзімді дамуға бағытталған агроөнеркәсіптік инфрақұрылымды дамытудың нақты тұжырымдамасы қабылданған жоқ, ал агроөнеркәсіптік кешенді қолдау деңгейі алдыңғы қатарлы елдердің деңгейінен едәуір төмен, бұл айтарлықтай дәрежеде халықтың сапалы тамақ өнімдеріне қол жеткізуін шектеуге әкелуі мүмкін. Сондықтан, шет елдерде ауыл шаруашылық өндірісін дамытуды қолдаудың қандай әдістерін қарастыру қажет екенін қарау керек [5].

Бірінші кезекте Ресей Федерациясы агрошаруаларының тәжірибесін қарастыра-

мыз. Ол үшін біз Ресейдің агробизнесінің негізгі мәселелі аймақтарын белгілейміз. Барлық қалғандардың ішінде біз дамудың негізгі мәселелерін белгілейміз:

- ауылдық жерлерде кәсіпкерлік қызметтің жұмыс істеуі үшін дамымаған материалдық-техникалық база;
- шағын бизнес мүдделеріне сай келмейтін заңнамалық база;
- инфрақұрылым дамуының және қызметтер арасындағы өзара іс-қимылдың төмен деңгейі, бұл агробизнесіті дамытудың тиімділігіне кедергі келтіреді;
- өнімдерді өткізу алаңдары мен арналарының болмауы;
- мамандандырылған кадрларды даярлаудың төмен деңгейі;
- қиын құқықтық қатынастар;
- ақпараттық қолдаудың болмауы.

Ауылдың тыныс-тіршілігінің негізгі мәселесі оның қалаларды дамытудан артта қалуымен айқындалады. Осыған байланысты ауыл кәсіпкерлігін қалыптастыру тетіктерінің көпшілігі пайдаланылмайды [6].

Кәсіпкерліктің шағын нысандары орта және ірі бизнеске қарағанда салыстырмалы артықшылықтарға ие, бірақ ауылдық жерлерде бұл артықшылықтар тиісті бәсекелестіктің болмауына байланысты тегістеледі. Ірі ауыл шаруашылық тауар өндірушілері жергілікті жағдайларға мүлдем бейімделмеген, бірақ олардың белсенді маркетингтік науқанының арқасында жергілікті өндірушілер іс жүзінде көрінбейді [7].

Ірі бизнес пен шағын бизнестің бір-біріне тәуелділігі бар, егер елді мекенде ірі бизнестің кем дегенде бір субъектісі жұмыс істесе, оның айналасында ілеспе қызметтер көрсететін шағын бизнес жұмыс істейді. Тағы бір жәйт, ауылда іс жүзінде ірі ұйымдар қалмаған. Қолданыстағы шағын кәсіпкерлікті отбасылық бизнестің шағын кәсіпорындары ұсынады.

Іс жүзінде шағын бизнес кәсіпорындарының ерекшелігі және олардың ірі кәсіпкерлікпен салыстырғанда тұрақсыздығы бар [8]. Ірі компаниялардың қаржылық және экономикалық ауытқулар үшін неғұрлым осал екендігіне қарамастан, шағын және орта бизнес нарықтық процестерге неғұрлым бейімделген және нарықтың жаңа синтегуіріндеріне сәйкес «қайта жүктеуге» әлеуеті бар екенін атап өту қажет [9].

Ауылдағы шағын бизнес кәсіпорындарының қызметі өз қажеттіліктерінің қанағаттандырылуын қамтамасыз етеді және көп жағдайда азық-түлік бағытына ие. Ресей Фе-

дерациясының көптеген облыстары ауыл шаруашылық аймақтары болып табылады, осыған байланысты ауылдық шағын бизнестің қызметі аграрлық саламен байланысты. Шағын және орта кәсіпкерліктің жұмыс істеуі негізінен ауыл шаруашылығы бағыты аясында дамып келеді.

Бұл ретте ауылдық елді мекендерде басқаларға да, оның ішінде әлеуметтік қызметтерге де қажеттілік бар. Агробизнес-те қызметі Қызмет көрсету сапасының артуына алып келуі тиіс білікті кадрларға үлкен қажеттілік бар. Шағын кәсіпкерліктің орнықтылығы мен дамуы ішкі нарықты өнімдермен молықтыруға және қосымша жұмыс орындарын құра отырып, қызмет көрсетудің әлеуметтік саласын тұрақтандыруға қызмет етеді [10].

Ауылдық елді мекендерді дамыту Еуропалық одақ (бұдан әрі – ЕО) қызметінің маңызды бағыты болып табылады, ол қалалық елді мекендермен бірге олардың тепе-теңдік дамуының белсенді саясатын жүргізеді [11]. ЕО-дағы ауылдық елді мекендердің аумақтары шартты түрде үш санатқа бөлінеді: негізінен ауылдық, аралық және негізінен аудандары шартты болып табылатын қалалық аумақтар. Соңғы деректер бойынша: басым түрде Ауылдық аумақтар жалпы алаң құрылымында ең үлкен үлес салмақты алады – 51,8%.

Алайда, осы аумақта тұратын халықтың саны неғұрлым аз болып табылады және ауылдық аумақтар халқының жалпы санының 22,3%-ын құрайды. Халықтың шоғырлануы көбінесе қалалық аймақтарда байқалады және 42,7%-ды құрайды. Бұл жалпы қосылған құнның басым үлесін (53%) және жұмыспен қамтудың жоғары деңгейін (44,8%) қамтамасыз ете отырып, ЕО-ға мүше елдердің қала маңы аймақтарының дамуына ықпал етеді. ЕО ауылдық аумақтарын дамыту бағдарламалары пер-спективалық кезеңге әзірленді және бір-қатар әлеуметтік, экономикалық және та-биғат қорғау проблемаларын шешуге бағытталған (кесте) [12].

Аграрлық шаруашылықты жүргізу үшін қажетті табиғи жағдайлары жоқ бұл мемлекеттерде, мысалы, Швейцария, азық-түлікпен өзін-өзі қамтамасыз ету деңгейін кемінде 60% қамтамасыз етуге тырысады, ал бұл жағдайға агроөнеркәсіптік кешенмен тең бәсекелестік жағдайында қол жеткізу мүмкін болмады. Ауыл шаруашылығын жүргізу үшін қолайлы жағдайлары бар және айтарлықтай қаржылық әлеуеті бар елдер.

Кесте – ЕО елдерінің ауылдық аумақтарын дамытудың 2025 жылға дейінгі перспективалық кезеңге арналған бағдарламаларын қаржыландыру көлемі мен құрылымы

Ел	Қолданыстағы бағдарламалар саны, бірл.	Қаржыландыру көлемі, млн еуро	ЕО қаржыландырудың жалпы көлемінің пайызы, %
Бельгия	2	648	0,7
Болгария	1	2 367	2,4
Чехия	1	2 306	2,3
Дания	1	919	0,9
Германия	15	9 446	9,5
Эстония	1	823	0,8
Ирландия	1	2 191	2,2
Греция	1	4 718	4,7
Испания	19	8 297	8,4
Франция	30	11 385	11,5
Хорватия	1	2 026	2,0
Италия	23	10 444	10,5
Кипр	1	132	0,1
Латвия	1	1 076	1,1
Литва	1	1 613	1,6
Люксембург	1	101	0,1
Венгрия	1	3 431	3,5
Мальта	1	97	0,1
Нидерланды	1	765	0,8
Австрия	2	3 938	4,0
Польша	1	8 698	8,8
Португалия	3	4 058	4,1
Румыния	1	8 128	8,2
Словения	1	838	0,8
Словакия	1	1 560	1,6
Финляндия	2	2 380	2,4
Швеция	1	1 764	1,8
Біріккен Корольдік	4	5 200	5,2
ЕО бойынша барлығы	118	99 349	100,0

Ескерту: авторлар [қараңыз 12] әдебиеттер негізінде жасаған

Орталық және Шығыс Еуропа мемлекеттерінің тәжірибесін зерделеу, сондай-ақ Қазақстан үшін жаңа жұмыс орындарын құру бойынша мемлекеттік қолдаудың бірқатар уақтылы бағыттарын айқындауға мүмкіндік береді: босатылатын персоналға өз кәсіпорнын (Чехия, Словения) ұйымдастыру үшін қолда бар өнеркәсіптік немесе технологиялық қуаттардың бір бөлігін жеңілдікті бағамен сатып алуға мүмкіндік беру.

Сол сияқты өңірлерде бастаушы кәсіпкерлерге көмектесуге, өткізу нарығында өз орнын табуға, жаңа технологиялар мен жабдықтарды пайдалануға, салықтық жоспарлау мен есепке алуды ұйымдастыруға (Польша, Чехия, Венгрия) тиіс консалтинг, маркетинг және лизинг орталықтарын құру; өңірлік бюджеттерден шағын және орта бизнеске тәжірибесіз қызметкерлерді, сонымен қатар мүмкіндігі шектеулі адамдарды, жұмыссыздарды, бұрынғы әскери қызметшілерді (Хорватия, Польша, Словакия) оқытуға және тағылымдамаға жұмсалған қаржы қаражатының бір бөлігін өтеу. Атап

айтқанда жұмыспен қамту орталықтарымен қатар бюджет қаражаты мен жұмыспен қамту қорларының пайдаланылуын бақылау мақсатында кәсіподақтардың уәкілетті тұлғаларынан, мемлекеттік органдардан және жұмыс берушілердің өкілдерінен үшжақты ұйымдар желісін құру; жалпыға бірдей қабылданған әлемдік нормалар мен стандарттарды ескере отырып, Жұмыспен қамту статистикасы деректерін нақтылау және түзету.

Мысалы, Польшада тоқсаныншы жылдары тіркелген 500 мыңнан астам жұмыссыздар іс жүзінде жұмысқа орналастырылды, Венгрияда, керісінше, 25%-ға жеткен жұмыссыздық жағдайында үштен бір бөлігі ғана ресми түрде рәсімделді; депрессиялық аймақтарда және тұрғындардың осал топтары үшін жұмыс орындарын қайта құру мотивациясы (Словакия мен Румынияның кейбір аймақтарында Рома жүз пайызға дейін жұмыс істемеді) өзін-өзі жұмыспен қамтуды, қоғамдық жұмыстарды, кәсіби қайта даярлауды және т. б.; бизнесті дамы-

тудың перспективалық бағыттарын айқындау (Литва – жиынтықтаушы бұйымдардың кооперацияланған өндірісі, Эстония – ақпараттық технологиялар, Латвия – фармацевтика және парфюмерия) [13].

Экономиканың осы саласында үлкен табиғи және қаржылық әлеуеті бар АҚШ ауыл шаруашылық өнімдерінің ашық саудасын қолдайды. Осы артықшылықтарға ие бола отырып, Америка Құрама Штаттары еркін бәсекелестік принциптерін насихаттай отырып, өз өнімдерін басқа мемлекеттердің нарықтарына жылжытудағы кедергілерді жоюға тырысады.

Ауыл шаруашылығы тауарларының ішкі нарығын сыртқы қауіптерден қорғауға кедендік алымдардан басқа, өтемдік алымдар, акциздік алымдар, түрлі салық төлемдері және азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз ету әдістерінің бірі ретінде квоталар түріндегі салықтық емес шектеулер ықпал етеді [қараңыз 5].

Қазақстан үшін шағын кәсіпкерлікті қолдау жөніндегі АҚШ тәжірибесінің мынадай неғұрлым перспективалы қасиеттерін айқындау қажет:

- бағдарлама-мақсатты басқару негізінде Парламенттің нұсқауы мен бақылауында әрекет ететін қалыптасқан жалпы мемлекеттік ұйым ретінде шағын кәсіпкерлікті дамытуды реттеушінің қызметі;

- белгілі бір жеңілдіктер бойынша ШОБ қызметтерін ұсынатын жергілікті даму компанияларын, білім беру, ақпараттық және консультациялық Инфрақұрылым құратын шағын және орта бизнесті сүйемелдеудің жалпы мемлекеттік және жергілікті органдарының маңызды рөлі;

- экология, қала шаруашылығы, әлеуметтік қызметтер, сауықтыру қызметтері және энергия үнемдеу саласындағы коммерциялық емес компаниялардың қызметіне ерекше назар аудару;

- әлеуметтік және этникалық топтардың (көп балалы отбасылар, жұмыссыздар, жасөспірімдер мен жастар, оралмандар, бұрынғы құқық бұзушылар, жақында көшіп келушілер, мүгедектер және т.б.) кәсіпкерлік бағдарламаларының қатысушылары үшін арнайы жеңілдіктер;

- бірлескен корпорацияларға мемлекеттік тапсырыстарды, сондай-ақ әскери және ғарыштық тапсырыстарды бөлу кезінде шағын бизнес үшін арнайы квоталар;

- жоғары оқу орындарында, ірі корпорациялар мен ғылыми-зерттеу институттары базасында Шағын инновациялық компаниялардың қызметін жандандыру үшін венчурлық капиталды пайдаланудың бірегей мүмкіндігі;

- шағын бизнес өкілдеріне жергілікті әкімшіліктің қалауы бойынша кейбір ұйымдарға тікелей субсидиялар немесе преференциялар түрінде емес, салықтар мен несиелер бойынша Мотивациялық жеңілдіктер түрінде қаржылық көмек.

Ауылдық елді мекендердің аумақтары аймақтық әлеуметтік-экономикалық жүйенің маңызды құрамдас бөлігі болып табылады және маңызды экономикалық қызметтерді орындайды: өндіріс – экономиканың қалған секторларының қажеттіліктері үшін Қоғамның азық-түлік пен ауыл шаруашылық шикізатына деген қажеттіліктерін қанағаттандыруды қамтамасыз ету; демографиялық – ауылдық елді мекендердің халқын көбейту, ауыл шаруашылық саласын еңбек ресурстарымен қамтамасыз ету үшін негіз.

Сол сияқты әлеуметтік – белгілі бір ауылдық құрылымды, ауылдық қауымдас-тықтарды, ауылдық стиль мен өмір салтын қолдау; мәдени – этникалық-тарихын, мәдениетін, тілін, дәстүрлерін, салттарын сақтау; табиғатты қорғау (экологиялық) – агробио-ценоздарда экологиялық құрамдас бөлікті тиісті деңгейде қолдау, парктердің, қорықтардың, қаумалдардың жұмыс істеуі; кеңістік-коммуникациялық – жолдарды, электр беру, байланыс желілерін, жылу трассаларын, су құбырларын және басқа да инфрақұрылымдық коммуникацияларды орналас-тыру және пайдалану.

Тағыда бір атап өтетін жағдай: рекреациялық – ауыл тұрғындарының да, қала тұрғындарының да демалуы, рухани және физикалық күштерінің релаксациясы үшін; адамгершілік – қоғам өмірінің, денсаулығының, рухани байлық пен патриотизмге тәрбиелеудің адамгершілік нормаларын сақтау және нығайту. Сонымен қатар, ауылдық аумақтар ауыл экономикасының ассортиментін кеңейту және ауыл тұрғындарының әл-ауқатын арттыру мақсатында Кәсіпкерлікті дамыту үшін перспективалы объектілер болып табылады [қараңыз 11].

Қазақстан басқа мемлекеттерден артта қалып отырған және мемлекеттік қолдау жүргізілуге тиіс мынадай басты сәттерді бөліп көрсетуге болады.

Қаржылық қолдау: осылайша Канадада жылдық 2-3 пайызбен 10 жылға 250 мың доллардан аспайтын несиелер бөлінеді. Басқа жағдайларда, несиелер бойынша қосымша шығындарды ішінара өтей отырып, Үкімет кәсіпкерлерге несиелер алуы жеңілдетеді. Кореяда өнегелі мысал бар, онда шағын және орта бизнесті қолдауға арналған бюджет қаражаты үш бағыт бойынша бөлінеді: жеңілдікті мөлшерлемелер бойынша қарыздар беру (мерзімі сегіз жылға дейін және

пайыздық мөлшерлеме банктік мөлшерлемеден 2,5-3% төмен), соңғы технологияларды әзірлеу және тарату және айналым қаражатын толықтыру.

Күншығыс елінде несиелерді 2-4%-бен алуға болады – бұл шағын бизнес кооперативтерінің жұмысын ынталандыру, бұл кезде шағын компанияларды кооперативтерге біріктіру құпталады (таза жапондық тәсіл, бұл жерді, жаңа технологияларды дамыту үшін пайызсыз қарыздарды, көлік құралдарына, автомобильдерге арналған жалпы тұраққа және т.б. алуға болатындығын білдіреді). Сингапур төрт жылға дейін кредит беру кезінде 5% банктік мөлшерлеме бойынша жеңілдікті шарттар ұсынады, неғұрлым ұзақ мерзімді кредит беру кезінде – 6,5%. Қызметкерлер саны он адамнан аспайтын шағын компаниялар үшін арнайы жеңілдетілген несиелеу ұсынылды. Сингапурдың кредит-қаржы саласы шамамен 700 түрлі қаржы институттарын, сондай-ақ 122 коммерциялық банкті (оның ішінде 116-шетелдік), жеті қаржы және 146 сақтандыру компаниясын біріктіреді [14].

Институционалдық қолдау: Қазақстан Республикасына функционалы орта және шағын бизнесті дамытумен нақты байланысты қазіргі даму институттары рөлінің маңыздылығын арттыру қажет. Даму институттарын қолдаудың жұмыс істейтін схемасы шағын және орта бизнес тарапынан сұранысты толық қамтымайды. Мысалы, Финляндияда даму институттарының ауқымды желісі (өңірлік филиалдары) жұмыс істейді. Жұмысы ШОБ өкілдерімен нақты біріктірілген жеті даму институтының симбиозы мемлекеттік қызметтердің жан-жақты диапазонын көрсетеді. Кореяда шағын және орта бизнестің қызметін реттеумен 15 компания айналысады, олардың көпшілігі мемлекеттік.

ШОБ-қа қызмет көрсететін екі банк және екі қор жұмыс істейді. Шағын компаниялардың өнімдерін экспорттауды жандандырумен ірі сыртқы сауда компаниялары айналысатынын атап өткен жөн. Бұл компаниялар нарықты зерттейді, қатысушыларды ақпаратпен қамтамасыз етеді, әлемдік нарыққа шығуға көмектеседі, салықтық қолдау, кедендік төлемдер және пайыздық несие ставкалары бойынша кеңес береді. Жапония Мемлекеттік және жергілікті деңгейлерде жұмыс істейтін арнайы мекемелердің кең жүйесін ұйымдастырумен сипатталады: шағын бизнесті қаржыландырудың мемлекеттік корпорациясы (59 филиал), Ұлттық Қаржы Корпорациясы (102 филиал), сауда және өнеркәсіптік кооперацияның Орталық Банкі (117 филиал).

Инновациялық қолдау:

*мемлекеттік компаниялар тақырыбы бойынша ҒЗТҚЖ орындайтын инновациялық шок-ты техникалық және қаржылық қолдаудың мемлекеттік бағдарламалары (Жапония, АҚШ, Қытай, Үндістан, Ұлыбритания және т.б. елдер);

*тікелей қаржыландыру (қарыздар, субсидиялар және т.б.), олар жаңа технологиялар мен өнімдерді жасауға жұмсалатын шығыс бөлігінің 50%-ына дейін жетеді (АҚШ, Франция және басқалары);

*қарыз және несие бөлу, оның ішінде пайызсыз (Швеция); инновацияларды енгізуге арналған шығыстардың 50%-ын жабуға арналған өтеусіз қарыздар (Германия);

*ҒЗТҚЖ-ға нысаналы дотациялар (көптеген дамыған елдерде);

*ықтимал коммерциялық тәуекелді ескере отырып, инновацияларды дамытудың арнайы қорларын ашу Германия, Нидерланды, Англия, Швейцария, Франция);

*және оларға салық бойынша жеңілдіктер беру (АҚШ, Жапония, Австрия, Германия және т.б.), сондай-ақ оларды қолдау және қаржылық сақтандыру үшін арнайы инфрақұрылымдық объектілер құру (Жапония);

*жеке өнертапқыштардың өтініштері бойынша патенттік сенім білдірілген өкілдердің ақысыз қызметтері, алымдарды төлеуден босату (Германия, Нидерланды, Үндістан, Жапония).

Қорытынды.

1. Шет мемлекеттердің озық тәжірибесі біздің еліміз үшін шағын кәсіпкерлікті қолдаудың кейінгі қағидатты бағыттарын жасауға мүмкіндік береді: құқықтық, ұйымдастырушылық, кадрлық, қаржылық және ақпараттық қамтамасыз етуді қамтитын қолдаудың кешенді тәсілі; қоғамдық ұйымдардың, қайырымдылық қорлар мен мемлекеттік органдардың күшін біріктіруге; өнеркәсіптік аймақтар – ірі, орта және шағын бизнестің өзара іс-қимылының нақты саласы; шағын кәсіпкерлікті жанама ынталандыру нысандары жағына қарай қаржылық преференциялардан бас тарту.

2. Қазақстан басқа мемлекеттерден қалып қоятын және мемлекеттік қолдау көрсетілетін: қаржылық, институционалдық және инновациялық басты сәттер белгіленді.

3. Қазақстан үшін ауылдық аймақта жаңа жұмыс орындарын құру бойынша мемлекеттік қолдаудың бірқатар уақтылы бағыттарын айқындау мүмкіндігі ұсынылады.

4. Қызмет саласының айрықша ерекшеліктерін (экологиялық және ғылымды қажетсінетін технологияларға ерекше назар аудару), бизнеске қатысушылардың әлеуметтік мәртебесін (әйелдер, зейнеткерлер,

жастар мен мүгедектер үшін ерекше жеңілдіктер) және өңірлік дамуды (депрессивті өңірлер үшін жеңілдіктер) ескере отырып, салық салуды саралауды жүргізу қажеттілігі туындайды.

5. Қазақстанның ауылдары мен ауылдарын дамытудың жүйелі тәсілі, үй-жай кадрларын пайдалану ауылдық елді мекендердің стратегиялық дамуы мен тыныс-тіршілігі үшін қажетті жағдайды жасайды.

Әдебиеттер тізімі

[1] Статистический бюллетень. Мониторинг развития села январь-март 2021 года. - Нур-Султан: Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан, 2021. - Ч.1.- 81 с.

[2] Тажибаева, Р.М. Государственная поддержка аграрного сектора Казахстана / Р.М. Тажибаева // Проблемы агрорынка. - 2021. - №1. - С. 44-49.

[3] Мировой опыт развития сельских поселений [Электронный ресурс]. - 2017. - URL: <http://xn--80aplem.xn--p1ai/analytics/Mirovoj-opyt-razvitiya-selskih-poselenij/> (дата обращения: 15.04.2021).

[4] Нуржанова, Г.И. Трудовой потенциал села как фактор роста конкурентоспособности АПК Республики Казахстан / Г.И. Нуржанова, А.Ж. Касенова, Р.Э. Сулейманов // Проблемы агрорынка. - 2021. - №1. - С. 155-162.

[5] Черкасов, В.А. Зарубежный опыт развития сельского хозяйства как одного из способов обеспечения продовольственной безопасности / В.А. Черкасов // Вестник ТГУ. - 2010. - №6 (86). - С. 14-18.

[6] Вахитова, З.Т. Развитие малого бизнеса в сельской местности / З.Т. Вахитова // Проблемы современной экономики. - 2014. - №17. - С. 51-54.

[7] Глебова, Н.М. Развитие отдельного территориального образования / Н.М. Глебова, Е.О. Киселева // Инновационное образование и экономика. - 2013. - №13(24). - С. 36-40.

[8] Зайцева Н.С., Корнилов Д.А. Роль малых форм хозяйствования сельского хозяйства в экономике государства [Электронный ресурс]. - 2015. - URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/rol-malyh-form-hozyaystvovaniya-selskogo-hozyaystva-v-ekonomike-gosudarstva> (дата обращения: 01.04.2021).

[9] Мельникова, О.Ю. Малый и средний бизнес в секторе АПК [Электронный ресурс]. - 2016. - URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/malyu-i-sredniy-biznes-v-sektore-apk> (дата обращения: 01.04.2021).

[10] Соколова, И.С. Направления развития многоотраслевого малого предпринимательства в сельской местности / И.С. Соколова, А.В. Овсянникова // Известия Алтайского государственного университета. - 2013.

- №2-1 (78). - С. 301-303.

[11] Пашкевич, О.А. Зарубежный опыт развития сельских территорий / О.А. Пашкевич, В.О. Лёвкина // Вестник Белорусской государственной сельскохозяйственной академии. - 2017. - №4 - С. 9-14.

[12] Rural Development Programmes 2014-2020 [Электронный ресурс]. - 2015. - URL: <https://ec.europa.eu/agriculture/sites/agriculture/files/rural-development-2014-2020/country-files/common/> (дата обращения: 15.04.2021).

[13] Абдибеков, С.У. Мировые тенденции развития предпринимательской деятельности в экономике зарубежных стран / С.У. Абдибеков, А.Е. Беделбаева // Вестник КазНУ. - 2015. - №2/1(108). - С. 156-163.

[14] Юнусов, И.А. Малое предпринимательство в контексте рыночной трансформации российской экономики и ее интеграции в мировую экономику / И.А. Юнусов // Аудит и финансовый анализ. - 2007 - №1. - С. 430-482.

References

[1] Monitoring razvitija sela / Janvar'-mart 2021 goda. Statisticheskij bjulleten' (2021). [Monitoring of rural development. January-March 2021. Statistical bulletin]. Nur-Sultan, P.1, 81 p. [in Russian].

[2] Tazhibaeva, R.M. (2021) Gosudarstvennaja podderzhka agrarnogo sektora Kazahstana [State support of the agricultural sector of Kazakhstan]. *Problemy agrorynka – Problems of agrimarket*, (1), 44-49 [in Russian].

[3] Mirovoj opyt razvitiya sel'skih poselenij [World experience in the development of rural settlements]. Available at: <http://xn--80aplem.xn--p1ai/analytics/Mirovoj-opyt-razvitiya-selskih-poselenij/> (date of accessed 15.04.2021) [in Russian].

[4] Nurzhanova, G.I. & Kasenova, A.Zh. & Sulejmanov, R.Je. (2021) Trudovoj potencial sela kak faktor rosta konkurentosposobnosti APK Respubliki Kazahstan [The labor potential of the village as a factor of growth of the competitiveness of the agro-industrial complex of the Republic of Kazakhstan]. *Problemy agrorynka – Problems of agrimarket*, (1), 155-162 [in Russian].

[5] Cherkasov, V.A. (2010) Zarubezhnyj opyt razvitiya sel'skogo hozyajstva kak odnogo iz sposobov obespecheniya prodovol'stvennoj bezopasnosti [Foreign experience in the development of agriculture as one of the ways to ensure food security]. *Vestnik TGU. – Bulletin of TSU*, (6), 14-18 [in Russian].

[6] Vahitova, Z.T. (2014) Razvitie malogo biznesa v sel'skoj mestnosti [Small business development in rural areas]. *Problemy sovremennoj ekonomiki – Problems of the modern economy*, (17), 51-54 [in Russian].

[7] Glebova, N.M. & Kiseleva, E.O. (2013) Razvitie otdel'nogo territorial'nogo obrazovaniya [Development of a separate territorial entity]. *Innovacionnoe obrazovanie i ekonomika* –

Innovative education and economics, (13), 36-40 [in Russian].

[8] Zajceva, N.S. & Kornilov D.A. Rol' malyh form hozyajstvovaniya sel'skogo hozyajstva v ekonomike gosudarstva [The role of small-scale farming in the state economy]. Available at: <https://cyberleninka.ru/article/n/malyi-i-sredniy-biznes-v-sektore-apk> (date of accessed 01.04.2021) [in Russian].

[9] Mel'nikova, O.Yu. Malyj i srednij biznes v sektore APK [Small and medium-sized businesses in the agricultural sector]. Available at: <http://aeconomy.ru/science/economy/malyi-sredniybiznesvsektoreap/> (date of accessed 01.04.2021) [in Russian].

[10] Sokolova, I.S. & Ovsyannikova, A.V. (2013) Napravleniya razvitiya mnogootraslevogo malogo predprinimatel'stva v sel'skoj mestnosti [Directions of development of multi-branch small business in rural areas]. *Izvestiya Altajskogo gosudarstvennogo universiteta. – News of the Altai State University*, (2-1), 301-303 [in Russian].

[11] Pashkevich, O.A. & Lyovkina, V.O. (2017) Zarubezhnyj opyt razvitiya sel'skih territorij [Foreign experience in rural development].

Vestnik Belorusskoj gosudarstvennoj sel'skohozyajstvennoj akademii. – Bulletin of the Belarusian State Agricultural Academy, (4), 9-14 [in Russian].

[12] Rural Development Programmes 2014-2020. Available at: <https://ec.europa.eu/agriculture/sites/agriculture/files/rural-development-2014-2020/country-files/common/> (date of accessed 15.04.2021).

[13] Abdibekov, S.U. & Bedelbaeva, A.E. (2015) Mirovye tendencii razvitiya predprinimatel'skoj deyatel'nosti v ekonomike zarubezhnyh stran [Global trends in the development of entrepreneurship in the economy of foreign countries]. *Vestnik KazNU. – Bulletin of the KazNU*, (2/1), 156-163 [in Russian].

[14] Yunusov, I.A. (2007) Maloe predprinimatel'stvo v kontekste rynochnoj transformacii rossijskoj ekonomiki i ee integracii v mirovuyu ekonomiku [Small business in the context of the Market transformation of the Russian economy and its integration into the world economy]. *Audit i finansovyj analiz. – Audit and financial analysis*, (1), 430-482 [in Russian].

Авторлар туралы ақпарат:

Баяндин Марат Асылбекұлы – негізгі автор; экономика ғылымдарының докторы, доцент; «Экономика және менеджмент» кафедрасының профессоры; М. Дулатов атындағы Қостанай инженерлік-экономикалық университеті; 110007 Чернышевский көш., 59-үй, Қостанай қ., Қазақстан; e-mail: mbayandin.71@mail.ru; <https://orcid.org/0000-0002-2158-4370>.

Патласов Олег Юрьевич; экономика ғылымдарының докторы, профессор; оқу ісі жөніндегі проректор; Пущин мемлекеттік жаратылыстану-ғылыми институты; 142290 Ғылым даңғ., 3, Пущино қ., Ресей Федерациясы; e-mail: opatlasov@mail.ru; <https://orcid.org/0000-0003-2015-1474>.

Бекмурзаева Ақмарал Бақытбекқызы; Ph.D докторанты «Бизнес және басқару» кафедрасының; Инновациялық Еуразия университеті; 140000 Ломов көш., 45-үй, Павлодар қ., Қазақстан; e-mail: bekmurzaeva_akmaral@mail.ru; <https://orcid.org/0000-0002-9278-3422>.

Information about the authors:

Bayandin Marat Asylbekovich – The main author; Doctor of Economic Sciences, Associate Professor; Professor of the Department of Economics and Management; M.Dulatov Kostanay Engineering and Economics University; 110007 Chernyshevsky str., 59, Kostanay, Kazakhstan; e-mail: mbayandin.71@mail.ru; <https://orcid.org/0000-0002-2158-4370>.

Patlasov Oleg Yurievich; Doctor of Economic Sciences, Professor; Vice-Rector for Academic Affairs; Pushchinsky State Natural Science Institute; 142290 Ave. Nauki, 3, Pushchino, Russian Federation; e-mail: opatlasov@mail.ru; ; <https://orcid.org/0000-0003-2015-1474>.

Bekmurzaeva Akmaral Bagitbekovna; Ph.D student of the Department «Business and Management»; Innovative Eurasian University; 140000 Lomova str., 45, Pavlodar, Kazakhstan; e-mail: bekmurzaeva_akmaral@mail.ru; <https://orcid.org/0000-0002-9278-3422>.

Информация об авторах:

Баяндин Марат Асылбекович; доктор экономических наук, доцент; профессор кафедры «Экономика и менеджмент»; Костанайский инженерно-экономический университет им. М.Дулатова; 110007 ул. Чернышевского, 59, г.Костанай, Казахстан; e-mail: mbayandin.71@mail.ru; <https://orcid.org/0000-0002-2158-4370>.

Патласов Олег Юрьевич; доктор экономических наук, профессор; проректор по учебной работе; Пущинский государственный естественно-научный институт; 142290 проспект Науки, 3, г.Пущино, Российская Федерация; e-mail: opatlasov@mail.ru; <https://orcid.org/0000-0003-2015-1474>.

Бекмурзаева Ақмарал Бағитбековна; докторант Ph.D кафедрасы «Бизнес и управление»; Инновационный Евразийский университет; 140000 ул. Ломова, 45, г. Павлодар, Казахстан; e-mail: bekmurzaeva_akmaral@mail.ru; <https://orcid.org/0000-0002-9278-3422>.